

MUZEJSKO – PEDAGOŠKA KNJIŽICA

DADOH ZLATO ZA ŽELJEZO
Hrvatska u Prvom svjetskom ratu
1914. – 1918.

HRVATSKI POVIJESNI MUZEJ www.hismus.hr

HRVATSKI POVIJESNI MUZEJ

Pedagoška djelatnost
Hrvatskoga povijesnog muzeja

MUZEJSKO-PEDAGOŠKA KNJIŽICA

DADOH ZLATO ZA ŽELJEZO *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu* *1914. – 1918.*

Pedagoški vodič s radnim zadacima za djecu i mlade uz izložbu „Dadoh zlato za željezo - Hrvatska u Prvom svjetskom ratu 1914. - 1918.“ tiskan je povodom obilježavanja Međunarodnog dana muzeja, 18. svibnja 2007. na temu „Muzeji i univerzalna baština“ te u okviru zajedničke akcije „Iznenadjenje“ u organizaciji Hrvatskoga muzejskog društva, Sekcije za muzejsku pedagogiju, 18. travnja - 18. svibnja 2007.

Tematski vodič prati školski program 7. razreda osnovne škole, 4. razreda gimnazije te 2. razreda strukovnih srednjih škola.

HRVATSKI POVIJESNI MUZEJ
Matoševa 9, Zagreb
www.hismus.hr

„**Dadoh zlato za željezo**“ naziv je izložbe Hrvatskoga povijesnog muzeja koja putem raznovrsne muzejske građe prikazuje povijesno razdoblje Hrvatske i njezinih stanovnika u Prvom svjetskom ratu, 1914. - 1918. To teško razdoblje prožeto ljudskim stradanjima i razaranjima dio je ne samo hrvatske, već i svjetske prošlosti. Pa ipak, u tim ratnim strahotama i ljudskim patnjama prisutna je i ona humana strana s porukom da je ljudski život najdragocijeniji, a očuvanje mira imperativ svima nama. Tu univerzalnu poruku prenosi i ova izložba koja je upravo za naziv uzela geslo jedne humanitarne akcije.

Koja su to iznenađenja rata izmijenila dotadašnji život i uzrokovala tolika stradanja ljudi? Kako to da je željezo imalo vrijednost zlata te kakva sve još iznenađenja krije prošlost, otkrit će ti odabrani predmeti baštine, svjedočanstva ratnih zbivanja. Nekima ćeš se i sam iznenaditi! Ova radna bilježnica neka ti bude putokaz i vodič u pronalaženju odgovora koje će ti pokazati predmeti na izložbi. Neki od njih posebno su označeni kako bi te uputili na **iznenađenja (iz) prošlosti**. To su prije svega manje poznate činjenice iz života običnih ljudi u to ratno vrijeme, koje nerijetko ostaju u sjeni velikih političkih i vojnih događaja službene povijesti.

Izložba je podijeljena u šest tematskih i kronoloških cjelina koje prezentiraju društveno-političku i vojnu prošlost hrvatskih zemalja u vrijeme Prvoga svjetskog rata, a u ovoj su bilježnici označene rimskim brojevima koji prate prostorije palače. Unutar izložbenih cjelina posebno su istaknute pojedine teme, predstavljene odabranim predmetima baštine, koji su na izložbi posebno označeni.

Tvoj je zadatak da ih otkriješ i obavezno odgovoriš na pitanja označena simbolom upitnika, a oni koji žele znati više ili utvrditi svoje znanje neka ispune sva zadana pitanja. Simbolom uskličnika naznačene su zanimljivosti i manje poznate činjenice iz ratne prošlosti. Želimo vam mnogo uspjeha!

Cjeline:

- I. Društveno-političke prilike uoči i u vrijeme rata: Uzrok i povod rata, Život civila i humanitarne akcije, Prehrana u vrijeme rata, Crveni križ, Žene u ratu
  - II. Ustroj austro-ugarske vojske: Rodovi vojske, Uniforme
  - III. Hrvatsko domobranstvo
  - IV. Hrvatske postrojbe na bojišnicama: Oružje i inovacije u ratu, Dopisnice s ratišta i na ratište, Ratni dnevници, Umjetnici na ratištu
  - V. Ratne žrtve i stradanja
  - VI. Epilog - Nova karta Europe
- RATNA SPOMEN LIPA

Prema definiciji **rat** je oružani sukob velikih razmjera između dviju ili više država, dvaju naroda, dviju ljudskih skupina. Rat može biti kolonijalni, imperijalistički, biološki, elektronski, pa i verbalni (rat riječima), kao najmanje štetan po ljudski život. U riječi *rat* sadržano je sve ono što ima negativno i loše značenje, sve ono što je protivno najvišim općeljudskim i prirodnim vrijednostima, a što je predstavljeno u riječi **mir**. Upravo se mir definira kao opreka ratu, kao stanje bez rata i sukoba. Povijest nažalost bilježi mnogobrojne ratove, ali i napore da se oni okončaju ili spriječe te postigne miroljubiv dijalog između različitih skupina, naroda i država.

Prvi svjetski rat ili Veliki rat, kako su ga nazivali suvremenici, bio je prvi sukob globalnih razmjera. Rat je zahvatio $\frac{3}{4}$ svjetske populacije, no najviše se vodio na području Europe gdje je i započeo. Taj rat je po mnogočemu bio prekretnica u povijesti ratovanja. S jedne strane predstavljao je kraj viteškog ratovanja u kojem se još uvijek žrtvama neprijatelja odavala počast, dok je s druge strane najavio bespoštedni rat u kojem su po prvi put upotrijebljeni tenkovi, bojni otrovi, zrakoplovi, podmornice, ubojito topništvo i izvršen prvi napad na jedan civilni grad. Rat je neočekivano trajao dugih pet godina, od 1914. do 1918., a svojim je opsegom, materijalnom štetom i brojem žrtava nadmašio sve dotadašnje ratove. Time je Prvi svjetski rat najavio novo razdoblje globalnih sukoba i suvremenog načina ratovanja koji su obilježili 20. stoljeće kao stoljeće rata.

U hrvatskoj historiografiji Prvi svjetski rat je zabilježen kao “zaboravljeni rat” koji je zbog političkih prilika nakon rata i uslijed brzo nadolazećeg Drugoga svjetskog rata, ostao nedovoljno istražen i vrednovan. Tome doprinosi i činjenica da su hrvatske zemlje bile gubitnice rata, te je bilo nepoželjno isticanje vojne, domobranske službe članova obitelji. Stoga je cilj ove izložbe da te na temelju originalne muzejske građe kao povijesnog izvora, koja se čuva u Hrvatskom povijesnom muzeju, podrobnije upozna s tim razdobljem hrvatske prošlosti kao dijelom univerzalne prošlosti i uputi te na istraživanje povijesti vlastite obitelji. Možda je neki član tvoje obitelji, npr. pradjed ili rođak, bio sudionikom rata, te možda u svojim obiteljskim albumima i ostavštinama pronađeš svjedočanstva iz tog razdoblja.

I. DRUŠTVENE I POLITIČKE PRILIKE UOČI I U VRIJEME RATA

UZROK I POVOD RATA

Rat je započeo 28. srpnja 1914. godine. U sukobe je uvukao 28 država, a vodio se na tri kontinenta: u Europi, Aziji i Africi, kao kopneni, pomorski, podmornički i djelomično zračni rat. **Uzroci rata** nalaze se u kolonijalnoj i ekspanzionističkoj politici pojedinih država, koje su se još krajem 19. stoljeća svrstale u dva suprotstavljena političko-ekonomska saveza.

Pokreni interaktivnu kartu na zidu i potraži muzejske predmete te odgovori na sljedeća pitanja!

1. Navedi nazive dvaju suprotstavljenih saveza:

_____ i _____

2. Na ovoj skici Europe označi brojevima zemlje sudionice rata i svrstaj ih u pripadajuće saveze (Centralne sile označi okomitim, a Saveznike vodoravnim crtama).

1. Njemačka

7. Turska

2. Italija

8. Bugarska

3. Velika Britanija

9. Rumunjska

4. Francuska

10. Grčka

5. Austro-Ugarska Monarhija

11. Portugal

6. Rusija

Neoznačene zemlje ostale su neutralne tijekom rata.

Svrstanost zemalja u Prvom svjetskom ratu

3. Što je bio **povod ratu**? O tome nam svjedoče fotografije iz triju originalnih albuma.

---

4. Koje dnevne novine izvještavaju od tom događaju?

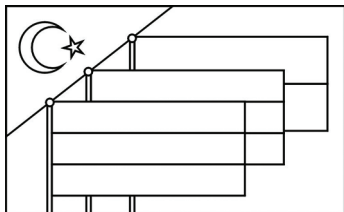
5. Koje su se dvije države prve sukobile i time pokrenule ratni sukob svjetskih razmjera?

---

i

---

6. Pronađi na izložbi originalnu značku te oboji ovu skicu i odgovori koji savez zemalja predstavlja?

Trenutak uhićenja atentatora Gavrila Principa, Sarajevo, 28. lipnja 1914.

uzrok – povod – posljedica: ono što izaziva neku pojavu - ono što potiče – ono što proizlazi iz uzroka

ekspanzionistička politika = politika teritorijalnog i gospodarskog širenja na druge zemlje

kolonijalizam = politika stjecanja i održavanja kolonijalnih posjeda, zemalja u potpunosti zavisnih od neke druge države

Za hrvatske zemlje od presudne je važnosti bio ulazak Italije u rat, budući da je svoje priklanjanje jednoj od suprostavljenih strana uvjetovala teritorijalnim proširenjem i na istočnu jadransku obalu (Istru, veći dio Dalmacije s otocima). Iako je bila saveznica Njemačke i Austro-Ugarske, Italija je početkom rata proglasila neutralnost, da bi se 1915. godine tajnim ugovorom u Londonu priklonila na stranu Antante. Time se otvorilo novo, jugozapadno bojište na kojem su hrvatski vojnici bili posebno motivirani.

7. Što misliš, zašto?

---

8. Kakav stav Centralnih sila o ulasku Italije u rat donosi ova karikaturalna značka?

---

9. Promotri dvije originalne povijesne karte i portrete političkih nositelja vlasti te nadopuni i odgovori!

Hrvatska se u vrijeme Prvoga svjetskog rata nalazila u okviru _____ (ime državne zajednice) kojom je vladao austrijski car i hrvatsko-ugarski kralj _____.

Hrvatske su zemlje u okviru te višenacionalne države bile teritorijalno i upravno razjedinjene. Dalmacija i Istra pripadale su _____ dijelu Monarhije, a Hrvatska i Slavonija _____ dijelu, dok su Međimurje, Baranja i dio Srijema bile dio ugarskih županija. Banska Hrvatska (Hrvatska i Slavonija) izborila je Hrvatsko-ugarskom nagodbom 1868. godine nešto povoljniji položaj u odnosu na ostale dijelove hrvatskih zemalja, a njezin se poseban položaj očitovao u ulozi hrvatskog bana.

U to ratno vrijeme hrvatski ban je bio _____.

Početak rata počinje se provoditi stroga cenzura tiska, ukidaju se građanske slobode i zatvaraju politički opasni ljudi koji su zastupali ideju ostvarivanja nove južnoslavenske zajednice na teritoriju Monarhije. Posebice su bili proganjani političari iz Dalmacije, okupljeni u emigraciji u Jugoslavenskom odboru pod vodstvom političara Frane Supila i Ante Trumbića.

10. Koja dva dokumenta na izložbi svjedoče o represivnom režimu Monarhije?

---

represija = mjera državne prisile

monarhija = država u kojoj je vlast vladara doživotna i nasljedna

politička emigracija = prisilno ili dobrovoljno iseljavanje zbog političkih razloga u drugu zemlju

Smrt cara i kralja Franje Josipa I. označava kraj jedne epohe. Vremešni car koji je umro nakon 66 godina vladanja obilježio je jedno cijelo razdoblje Austro-Ugarske Monarhije.

11. Promotri zastavu Austro-Ugarske Monarhije i odgovori: U kojem su grbovnom simbolu Monarhije predstavljene hrvatske zemlje?

a) ugarskom

b) austrijskom

Natpis na latinskom jeziku ispod zastave znači Nedjeljivo i nerastavljivo. Oba su štita povezana grbom carske i kraljevske kuće Habsburg-Lothringen, čime je na slikovit način prikazana povezanost dviju država, Austrije i Ugarske, vladajućom dinastijom.

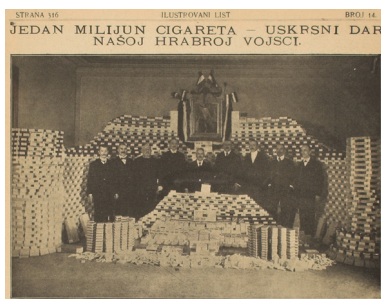
ŽIVOT CIVILA I HUMANITARNE AKCIJE

Iako se ratne operacije nisu odvijale na području hrvatskih zemalja (izuzev Srijema te nekih luka i područja na istočnoj jadranskoj obali), posljedice rata osjećale su se na svim područjima svakodnevnog života građana: od pružanja podrške i financiranja rata putem raznovrsnih humanitarnih akcija, nošenja domoljubnih značaka na reverima kaputa, kupovanja predmeta s ratnim obilježjima do nestašice živežnih namirnica i gladi, koje su pokrenule veliki val iseljavanja, posebice djece iz slabo razvijenih krajeva.

Jeste li znali ...

da su se tijekom rata provodile mnogobrojne humanitarne akcije čija je svrha bila zbrinjavanje siromašnih obitelji vojnika, udovica i siročadi, kao i opskrba vojnika na bojištu. U hrvatskim su gradovima s tim ciljem i nastojanjem aktivno djelovale dobrovoljne civilne udruge i organizacije kao što su Odbor zagrebačkih gospodja za ratnu pripomoć, Gospojsko društvo hrvatski Zitin-dom za nemoćne hrvatske vojnike, Hrvatsko društvo ratnog kumstva (za dojenčad i dojilje vojnika), zatim crkvene katoličke udruge, Crveni križ, brojna školska društva (Sekcija za našu djecu udruge učiteljica, školska mladež), udruge za promicanje narodnog veza itd. Pomoć se prikupljala na razne načine: putem izložbi, balova, koncerata, zabava, nogometnih utakmica, tombola, prodajom raznovrsnih domoljubnih predmeta.

Savez gostioničarskih udruga potakao je akciju prikupljanja i slanja cigareta vojnicima na bojište za Božić i Uskrs. (Ilustrovani list, 1915., br. 14, str. 316)

Na izložbi je posebno istaknuta jedna humanitarna akcija. Naziv te akcije pronaći ćeš na jednom od izloženih prstenova.

12. Kako se zvala ta akcija? _____

Akcija je pozivala domoljubne građane da daruju vrijedan nakit od plemenitih metala čija vrijednost nije smjela biti manja od 5 kruna, a zauzvrat su dobivali simbolično željezno prstenje. Sakupljeni vrijedni predmeti pretvarali su se u novac koji se potom dodjeljivao obiteljima poginulih vojnika.

13. O humanitarnoj djelatnosti civila svjedoče i plakete od kojih su neke iznimno vrijedna umjetnička djela. Takva je i ova plaketa, rad poznatog medaljera i kipara Rudolfa Valdeca, koja je izabrana na javnom natječaju. Što je upisano na plaketi?

_____

Što misliš, kome je pomoć bila namijenjena?

_____

Uloga ratne propagande i reklame s ciljem financiranja rata kao i održavanja visokog morala, kako u vojnika na bojištu tako i civilnog stanovništva kod kuće, u ovom je ratu imalo značajnu ulogu. Mnoge dnevne novine, među njima i *Ilustrovani list*, svakodnevno su javnost obavještavali o *odabranim* događajima na bojištu.

14. Navedi još neke od izloženih domoljubnih predmeta koji su nosili obilježja rata!

_____

Jeste li znali...

da je u Prvom svjetskom ratu posebno na cijeni bilo željezo, i sve vrste kovina koje su za ratne potrebe bili vredniji od zlata. Od željeza se, naime, izrađivalo toliko potrebno oružje i municija, da je upravo tijekom ratnih operacija ovisio o njihovoj opskrbi na bojištu. Tako se civilno stanovništvo pozivalo na akcije prikupljanja željeza, u kojima su se čak skidala i crkvena zvona.

Iz tvornice municije za vojsku: granate se pune i zatvaraju (Ilustrovani list, 1915., br. 24, str. 570)

PREHRANA U VRIJEME RATA

*Ilustrovani list, 1915.,
br.41, str. 984*

Opskrba hranom i proizvodima uslijed oskudice i gladi u vrijeme rata postala je od državne važnosti. U Beču je u tu svrhu bio osnovan Ratni žitni zavod te je u cijeloj Monarhiji 1915. proveden popis stanovništva kako bi se evidentirao broj mogućih korisnika kruha. Hrvatski sabor (u banskoj Hrvatskoj) koji se tijekom rata sazivao, također je vodio brigu o opskrbi pučanstva hranom. Posebne komisije provodile su rekviziciju uroda i stoke te propisivale i kontrolirale njihovu preraspodjelu u pojedina područja i gradove. Nestašica namirnicama posebno je pogodila Dalmaciju i Istru u čijim su gradovima uvedene krušne karte, dok se u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u nedostatku žita pravio kruh od groždanog tropa. Svemu tome

još su pogodovale i inače slabe žetve u 1916. i 1917. godini, a nedostajalo je i radne snage. S druge strane, rat je pogodovao razvoju ratnih profitera i crnog tržišta.

15. Iz onodobnog tiska doznajemo o kuhinji u ratno doba. Pronađi na izložbi članak te navedi što se jelo u vrijeme rata:

---

aprovizacija =
organizirano i
racionalno
nabavljanje i
raspodjela
namirnica

rekvizicija =
prisilan otkup

ratni profiter =
onaj koji u vrijeme
rata ostvaruje dobit
trgovanjem
proizvodima koji
nedostaju

16. Usporedi cijene odabranih namirnica u pojedinim ratnim godinama te izračunaj za koliko su poskupjele?

	1914.	1916.	skuplje za
krumpir 1kg	K -.10	K -.24	_____
riža 1kg	K -.48	K 6.-	_____
brašno 1kg	K -.56	K 1.22 -	_____
petrolej 1l	K -.28	K -.76	_____
sapun 1 kom.	K -.22	K -.70	_____
čokolada	K -.80	K 4.-	_____

(Vjesnik županije virovitičke, 1916., br. 12, str. 125)

Novčanica od jedne krune, Austro-Ugarska Banka, tiskano u Beču, 1916.

*Bosansko-hercegovačka djeca u Donjem Miholjcu
(Ilustrovani list, 1918., br.10, str. 149)*

Jeste li znali...
da je Prvi svjetski rat poznat kao rat gladi. Neimaština i glad posebno su zahvatili Istru, Dalmaciju i Hercegovinu, iz kojih se krajeva organiziranim akcijama iseljavalo stanovništvo u razvijenija područja Slavonije i Hrvatske. Jedna od najvećih humanitarnih akcija tijekom rata bila je zbrinjavanje i spašavanje djece.

CRVENI KRIŽ

*Skrb za ranjenike u Rijeci,
(Ilustrovani list, 1915., br. 7, str. 148)*

Bolnice, lječilišta i oporavilišta u gotovo svim hrvatskim gradovima postaju prihvatilištima stalno nadolazećih ranjenih vojnika s bojišta. Sanitetske službe za ranjene vojnike bile su organizirane i u školama, kinima, tvornicama i drugim gradskim ustanovama. Vodeću ulogu u organizaciji zbrinjavanja ranjenika imao je Crveni križ. Njegova uloga je uz državne organe (Biro za ratnu

pomoć Ministarstva unutrašnjih poslova i Ured za ratnu skrb Ministarstva rata) bila značajna, te je car Franjo Josip I. osnovao odlikovanja i za građanske zasluge u ratu.

17. Navedi gradove koji se spominju na izložbi, a u čijim se bolnicama vodila skrb i njega za ranjene vojnike! (pogledaj originalne fotografije i članke iz *Ilustrovanog lista*)!

ŽENE U RATU

*Ilustrovani list, 1915.,
br. 6, str. 144*

Jedna od pozitivnih i dalekosežnih tekovina rata bila je **emancipacija** (osamostaljenje) žena. Ratne prilike odvojile su žene od njihove tradicionalne uloge majke i kućanice, te upravo one postaju glavna gospodarska snaga zaraćenih zemlja. Kako je velik broj muškaraca bio upućen na ratište, žene zauzimaju njihova ispražnjena radna mjesta. Zanimljivo je da do početka rata većina žena nije bila plaćena za rad niti su imale pravo glasa. Njihov novi položaj u društvu posebno je vidljiv u modi. Žene počinju šišati kosu i nositi kratke suknje.

18. Pronađi na izložbi predmete koji svjedoče o ulozi žena u ratu. Koju ulogu one najčešće preuzimaju? _____

II. USTROJ AUSTRO-UGARSKE VOJSKE

Složena teritorijalna i upravna organizacija Austro-Ugarske Monarhije odražava se i u njenom vojnom ustroju. Monarhija je imala tri vojske: zajedničku vojsku

(stalna vojska i bojno pomorstvo) i domobranstvo – posebne vojske za austrijski i ugarski dio Monarhije.

Vojnici iz banske Hrvatske bili su raspoređeni u zajedničku carsko-kraljevsku vojsku (skraćeno k.u.k.), objedinjeni u XIII. zagrebačkom zboru i u Kraljevsko ugarsko domobranstvo (mađ. Honved) u okviru kojega je djelovalo posebno Hrvatsko domobranstvo.

Vojnici regrutirani iz Dalmacije, Istre i Bosne i Hercegovine (koja aneksijom 1908. predstavlja posebno područje Monarhije) bili su uključeni u zajedničku vojsku (XVI. zbornu područje) i u cesarsko-kraljevsko domobranstvo austrijskog dijela Monarhije (njem. Landwehr).

Zanimljiv je podatak da su Hrvati činili 18 % mobiliziranih vojnika od ukupnog broja, što je bio najveći postotak u odnosu na druge uvojačene narode Monarhije. Također su Hrvati imali i velik udjel u obnašanju visokih časničkih zvanja u austro-ugarskoj vojsci: od 315 generala i 17 admiralata s hrvatskih prostora bilo je 30 generala i 2 admiralata.

Struktura i hijerarhija vojnih formacija:

- Armija
- Korpus
- Divizija
- Brigada
- Pukovnija
- Bataljun

Karta s prikazom vojne, upravne i teritorijalne podjele hrvatskih zemalja u okviru Austro-Ugarske Monarhije

19. Pod kojim su geslom ratovala Centralne sile i njime iskazivale svoje savezništvo? Geslo se nalazi na jednoj od slika koja prikazuje sve rodove vojske.

V _____ U _____ U prijevodu s latinskog = Vjerni saveznici.

Koja dva vladara predvode vojske? _____ i _____

20. Na slici Slavka Tomerlina, umjetnika koji je također sudjelovao u ratu, predstavljeni su vojskovođe austro-ugarske vojske koje predvodi posljednji austrijski car i hrvatsko-ugarski kralj, navedi njegovo ime _____

Zbog njegovih mirovnih nastojanja tijekom rata, papa Ivan Pavao II. proglasio ga je blaženikom 2004. godine.

Prikazom vojnih časničkih odora predstavljeni su pojedini rodovi austro-ugarske vojske u kojima su bili regrutirani vojnici iz hrvatskih zemalja. To su:

A. KONJICA

a) **HUSARI**: pripadnici lake konjice ugarskog domobranstva u koju su bili regrutirani vojnici s područja banske Hrvatske. To je jedna od najljepših vojnih uniformi Prvoga svjetskog rata u kojoj su se portretirali kraljevi i carevi Monarhije.

b) **ULANI**: pripadnici lake konjice austrijskog domobranstva.

a)

b)

B. PJEŠAŠTVO (LOVCI)

C. MORNARICA

D. TOPNIŠTVO (artiljerija)

21. Pronađi na izložbi dolje prikazane odore i pripoji im odgovarajući rod vojske slovima A, B, C, D!

atila = konjanička dolama, kaput s gajtanima (ukrasna pletena vrpca)

Odore su se razlikovale bojom, krojem, oblikom gumba i ukrasima. Na njima su naznačeni simboli pojedinih rodova vojske i redni brojevi pukovnijski koji su bili sastavni dio njihova naziva.

22. Crna časnička kapa specifičan je dio uniforme Prvoga svjetskog rata. Promotri ove dvije kape i prema grbovnim simbolima istaknutim na kapama pridruži odgovarajuću domobransku vojsku koju predstavljaju:

A. ugarsko domobranstvo B. austrijsko domobranstvo

1. _____

2. _____

čako = časnička
svečana kapa u
konjaništvu i
topništvu

Zanimljivo je da su se vojske dvaju dijelova Monarhije razlikovale i u načinu pisanja inicijala kralja i cara Franje Josipa I. na rozetama kapa: mađarske kape imale su inicijale „IFJ“, a austrijske „FJI“.

23. Kako se naziva kapa koju su nosili vojnici regrutirani iz Bosne i Hercegovine? _____

24. Navedi kojim je sve predmetima na izložbi predstavljena mornarica?

! Novi način ratovanja odražavao se i u vojnim odorama. Za razliku od časničkih, svećanih odora, uniforma običnog vojnika nije sačuvana. Jedan od razloga je i njena uporabna funkcija tijekom, ali i nakon rata, kada se koristila kao radna svakodnevna odora. Jedna od karakteristika ovoga rata iskazana je upravo u sivilu i jednoličnosti vojnih odora čiji su boja i kroj bili strogo propisani. Nekad živopisne boje uniformi europskih vojski zamijenila je odora od sivoplave čoje koja je vojnika činila neprimjetnim na bojištu. Kako je rat odmicao, nedostatak materijala za izradu uniformi postao je velik problem svih zaraćenih strana. Tako su 1917. godine svećane uniforme bile korištene i na bojištu. Kao zamjenski materijal za pamuk i kožu sve više se koristila celuloza i papir pri izradi nekih odjevnih predmeta. Hrvatski vojnici su, uz službeno propisane cipele i čizme, nosili i opanke u čiju su izradu bili uključeni brojni hrvatski obrtnici.

III. HRVATSKO DOMOBRANSTVO

Vojnici regrutirani iz hrvatskih zemalja nisu bili objedinjeni u jednoj vojnoj formaciji, već su bili raspodijeljeni u pojedine armije austro-ugarske vojske u skladu s političkom i teritorijalnom podjelom tadašnje Hrvatske u okviru Dvojne Monarhije.

Jezgra hrvatske vojske bila je u XIII. zagrebačkom zboru u koji je bila uključena 42. pješačka pukovnija, nazvana „Vražja divizija“ zbog svoje požrtvornosti na Istočnom bojištu.

U okviru ugarskog domobranstva djelovalo je Ugarsko-hrvatsko kraljevsko domobranstvo čiji je poseban status bio istaknut korištenjem hrvatskoga kao zapovjednog jezika. Hrvatski domobranci borili su se 1914. u Srbiji (na Ceru, Drini i Kolubari), zatim 1915. u Bukovini, a 1916. u Galiciji, da bi 1918. bili prebačeni na talijansko bojište.

Galicija = pov. pokrajina, današnji dio JI Poljske i Z Ukrajine, gradovi Krakow, Tarnow, Przemyśl i Lavov.

Bukovina = pov. pokrajina, današnji dio Rumunjske, Ukrajine i Moldavije, grad Černovci.

25. Pod kojim su geslom hrvatski vojnici odlazili na bojišta? (pronađi hrvatsku trobojnicu na kojoj se nalazi odgovor)

26. Na kojem su odjevnom predmetu vojnici nosili značke koje su označavale broj pukovnije, regimente, bitke...? _____

27. Navedi imena dvaju zapovjednika koji su u određeno vrijeme zapovijedali 42. domobranskom pješačkom divizijom, a koja su na izložbi posebno istaknuta. To je general pješaštva _____ i general topništva _____

28. Što su vladari dodjeljivali zapovjednicima za njihove zasluge u ratu?
_____

29. Navedi koje je sve predmete časnik nosio sa sobom na bojište? (zaviri u kovčege)
_____
_____

! O svakodnevnom životu vojnika na bojištu otkrivaju nam mnoge sačuvane dokumentarne fotografije. Svaka je pukovnija imala svog profesionalnog fotografa koji je bilježio sve važne, ali i svakodnevne situacije vojnika na bojištu. Te nam fotografije danas pružaju zanimljiv uvid u njihov način provođenja slobodnog vremena, održavanja higijene, izgled i način izrade tabora, o prehrani (*menaža* = ratna kuhinja). Zanimljivo je da su časnici imali i svoje ljubimce s kojima su se nerijetko fotografirali.

30. Napiši ispod slika koje aktivnosti vojnika na bojištu prikazuju!

1. _____

2. _____

3. _____

! O Prvom svjetskom ratu svoje dojmove donosi književnik Miroslav Krleža koji je i sam bio sudionikom rata. Njegove ratne novele, poput *Baraka pet be* i *Bitka kod Bistrice Lesne*, sabrane u zbirci *Hrvatski bog Mars*, govore o stradanjima hrvatskih domobrana i strahotama besmislenog rata.

IV. HRVATSKE POSTROJBE NA BOJIŠNICAMA

Prvi svjetski rat donosi nov i suvremen način ratovanja.

Ratna tehnologija razvijala se mnogo brže nego strategija i taktika ratovanja, koja je još uvijek počivala na starom viteškom načinu vođenja ratova zasnovanom na strategiji borbe prsa o prsa pomoću bajuneta. Ratna industrija i uvođenje novog ubojitog oružja doveli su do dugotrajnog pozicijskog ratovanja, u kojem su

se obje strane ukopavale u rovove, zaštićene gusto isprepletenim redovima bodljikavih žica. To je bio rat s najmanje osvojenih područja, jer se sukob odvijao na uskoj liniji ničije zemlje između dvaju neprijateljskih rovova. Zanimljivo je da se u posebnim prilikama, kao u vrijeme blagdana ili prilikom sakupljanja mrtvih tijela, poštivao prekid vatre. Višemjesečni boravak u rovu uz stalni strah od snajpera i granatiranja donosio je mnogobrojne neugodnosti kao što su blato, hladnoća, loši higijenski uvjeti, a koji su pogodovali razvoju novih bolesti (*rovovsko stopalo* i *rovovska groznica*). Strah i šok od granatiranja nije se tolerirao, te je bijeg s bojišta bio nerijetko smrtno kažnjavan.

31. Na kojim su se sve bojištima borili hrvatski vojnici? Na karti naznači glavna bojišta (neka ti u tome pomogne interaktivna karta Bojišta i naslovnice iz *Ilustrovanj lista* na podu)!

1. _____
2. _____

3. _____
4. _____

32. Navedi koji su sve predmeti koristili jednom časniku prilikom organiziranja vojnog napada?

_____
_____

33. Kako se zvao najznačajniji defenzivni strateg Prvog svjetskog rata koji se kao zapovjednik istaknuo na Istočnom bojištu, a zbog borbi na talijanskom bojištu dobio nadimak Lav od Soče? (posebno istaknut na izložbi)

S _____ B _____ S činom feldmaršala bio je najviše rangirani zapovjednik s hrvatskih prostora.

ORUŽJE I INOVACIJE U RATOVANJU

Prvi svjetski rat bio je prije svega rat za municiju, te će upravo proizvodnja i opskrba oružjem imati ključnu ulogu u ishodu rata.

34. Sljedećim tvrdnjama pridruži vrstu oružja i tehnika koje su se po prvi put upotrijebile u ovom ratu (slici pridruži odgovarajuće slovo)!

A. „Lupaš kao Maksim po diviziji“ uzrečica je koja je nastala na temelju ubojitog djelovanja tog oružja. Jedna strojica imala je vatrenu moć od 100 strijelaca.

1. ____

B. Kao zaštita od bojnih otrova postala je sastavni dio opreme vojnika. Bojne otrove prvi su upotrijebili Nijemci 1915. u bitci kod Ypresa po kojem se danas otrovni plin zove iperit. Njemački model ima dva otvora za oči, a austrijski jedan. Zanimljivo je da su ih psi i konji također nosili!

2. ____

C. Ovaj dio opreme vojnika služio je kao zaštita prilikom granatiranja. Njemački je bio zelene boje, a austro-ugarski smeđe.

3. ____

D. Dalekometni top ili mužar imao je domet i do 120 kilometara. Naši vojnici istakli su se na Škodinim mužarima u bitci kod Verduna, na zapadnom bojištu.

4. ____

E. Osim oružja, vojnik je bio opremljen i oruđem, a kopanje rovova bilo je sastavni dio njegovih vojnih zadataka.

5. ____

! Jeste li znali... da su vojnici u slobodno vrijeme izrađivali zanimljive predmete?

? 35. Pronađi na izložbi te predmete i odgovori:
Od čega su izrađeni? _____
Što predstavljaju? _____

36. Poljske bolnice Crvenog križa bile su prepune stalno nadolazećih ranjenih vojnika koji su u nedostatku antiseptika najčešće umirali od zadobivenih rana. Koji predmeti na izložbi svjedoče o radu poljske bolnice?

DOPISNICE S RATIŠTA I NA RATIŠTE

Dopisivanje je bio jedini način komunikacije s vojnikom na ratištu i obrnuto. U tu svrhu masovno su se proizvodile prigodne dopisnice i razglednice čije su prednje ilustracije nerijetko vojniku u rovu prenosile toplinu doma i obitelji koja ga čeka.

37. Pročitaj članak iz *Ilustrovanog lista* i odgovori zašto se prednost daje dopisnici, a ne pismu? _____

Ne pišite zarobljenicima zatvorene listove. Središnji obavjesni ured obavješćuje rođjake i znance zarobljenika, da se u dopisivanju služe isključivo dopisnicama, a ne listovima. Dokazano je, da pismo dodje redovno na cilj dva mjeseca kasnije nego dopisnica. Tome je jedini razlog cenzura. Na cenzuri se otpreme najprije dopisnice, jer se za vrijeme čitanja jednog pisma pročita 6—10 dopisnica. Zarobljenicima treba dakle pisati dopisnice, a ne zatvorene listove.

Dopisivanje je bilo strogo kontrolirano i podvrgnuto cenzuri. Pisma su se provjeravala, kako bi se spriječilo svako „curenje“ informacija o pravom stanju na bojištu.

? 38. Pronađi službenu dopisnicu Austro-Ugarske Monarhije kojom se vojnik javlja svojoj obitelji. Koji je tekst otisnut na dopisnici?

Na koliko je jezika ispisan tekst? _____

Ovakav tip dopisnice svjedoči o cenzuri, a višejezičnost o mnogonacionalnom sastavu Austro-Ugarske Monarhije u kojoj su živjeli Austrijanci, Mađari, Česi, Slovaci, Hrvati, Srbi, Slovenci, Rumunji, Talijani.

RATNI DNEVNICI

! U Hrvatskom povijesnom muzeju čuva se nekoliko ratnih dnevnika, a na izložbi možeš čuti izvatke iz ratnog dnevnika Zagrepčanina Stjepana Kolandera, kadeta i kasnije natporučnika 25. domobranske (zagrebačke) pješačke pukovnije koji donosi zanimljive ratne pojedinosti s bojišnica Srbije, Galicije, Bukovine i Soče.

39. Usporedi ova dva odlomka iz njegova dnevnika:

...Tiho u kućici pjevali, pripovijedali o vojnom životu, a sve to sa bezobraznošću, a neprijatelj pred nama na 50-100 (metara) – Nekako bijahu mirni, nečuje se puškaranje, tek njihovi dovici: "Brate idemo po vode, nemoj pucati" "I jedan je išao s njihove, a jedan s naše strane po vodu na Drinu sa čuturam! Nijesu pucali, a nudiše si cigarete, lijepo razgovarajući

...I preko noći trajala je uzbuna. Vedra noć, mjesočina, a zima, da sve drhčeš, noge odruvenjele, buka zaglušna. Zasvijetlilo se uvijek, kad je top opalio, a preko nas letjele šrapnele i granate, a nad glavom zuje taneta. Zemlja se tresse, tutnji. – Pomalo se u praskozorje sve stišava. Protivnik se povukao ili je u zaklonima, te čeka iz busije.

Opiši kakav je bio odnos zaraćenih strana na bojišnici?

UMJETNICI NA RATIŠTU

Kulturni život odvijao se u znaku rata. Mnoge izložbe ratne tematike bile su humanitarnog karaktera. Umjetnici su se aktivno uključivali u rat, te su kao ratni slikari na platno prenosili zbivanja sa bojišta.

! Jeste li znali... da je upravo u vrijeme Prvoga svjetskog rata u nekadašnjem kinu *Zagreb* bio prikazan prvi hrvatski igrani film, komedija „Brcko u Zagrebu“ 1917. godine?

? 40. Pronađi na izložbi sljedeća likovna djela te navedi njihove nazive i imena likovnih umjetnika (potraži ih i u drugim sobama)

1. _____
_____

2. _____
_____

3. _____

4. _____

V. RATNE ŽRTVE I STRADANJA

Posljedice rata bile su u ljudskim žrtvama ogromne. Statistike govore o 21 milijunu ranjenih. To je bio masovni rat u kojem je živote izgubila čitava jedna generacija mladih muškaraca, često nazvanih „izgubljeni naraštaj“. Već je u

prvim godinama rata nestao profesionalni kadar časnika, na čija su mjesta dolazili nedovoljno obučavani i za rat nesprenni vojnici te su žrtve bile još i veće. Mnogi od njih ostali su invalidi. Žene su postale udovice ili nisu mogle naći muža. Rat je doveo do dugotrajnih demografskih posljedica neravnoteže spolova.

Ratnim žrtvama pridružile su se i žrtve španjolske gripe koja je zadesila Europu 1918., a odnijela je više ljudskih života nego što ih je stradalo na svim bojištima tijekom rata.

41. Pokreni instalaciju i odgovori: koliko je poginulih vojnika glavnih zaraćenih zemalja u Prvome svjetskom ratu? _____

42. Promotri tablicu statističkih podataka i odgovori na sljedeća pitanja:

Koliko je stradalih vojnika s područja hrvatskih zemalja i BiH u Prvome svjetskom ratu? _____ Udio hrvatskih vojnika u okviru austro-ugarske

vojske bio je vrlo visok s obzirom na zastupljenost ostalih narodnosti.

U kojoj je ratnoj godini bilo najviše vojnih žrtava? _____

43. Kako su se zvale medalje kojom su bili odlikovani vojnici i dočasnici?

i

VI. EPILOG – NOVA KARTA EUROPE

Prvi svjetski rat promijenio je kartu Europe i doveo do novih političkih odnosa. Rat je označio i kraj triju velikih europskih carstava: Austro-Ugarske, Njemačke i Rusije, na čijim su područjima nastale nove države. U ratu su pobijedile

sile Antante, a članice Centralnih sila bile su poražene.

Potonuće admiralskog broda *Viribus Unitis* u pulskoj luci 1. studenoga 1918. simbolički je predstavilo kraj Austro-Ugarske Monarhije, a time i višestoljetnog razdoblja u kojem su se nalazile i hrvatske zemlje. Austro-Ugarska je kapitulirala 3. studenog 1918., a mirovnim ugovorom u Saint-Germainu 1919. priznala je nove nacionalne države stvorene na području propale Monarhije.

44. Složi *puzzle* – kartu *Europa uoči i nakon Prvog svjetskog rata* i otkrij koje su nove države stvorene nakon rata prema mirovnom ugovoru država pobjednica u Verseillsu 1919. godine.

45. Pogledaj uvećanje na zidu i opiši kako je građanstvo doživjelo objavu o raskidu s Austrijom i Ugarskom ispred Hrvatskoga sabora u Zagrebu na Markovu trgu 29. listopada 1918. _____

Što su građanke tom prilikom darovale? _____

Nova Država Slovenaca, Hrvata i Srba trajala je kratko vrijeme. Budući da nije bila priznata od pobjedničkih država Antante, te nezaštićena od talijanske okupacije područja obećanih Londonskim ugovorom, već je mjesec dana nakon njezina proglašenja objavljeno novo bezuvjetno sjedinjenje Države Slovenaca, Hrvata i Srba s Kraljevinom Srbijom i Crnom Gorom. Hrvatski sabor nije potvrdio taj čin koji će otvoriti novo razdoblje u rješavanju hrvatskog nacionalnog pitanja.

46. Kako se zvala nova državna zajednica kojoj je na čelu bila srpska dinastija Karađorđević (pogledaj kartu)? _____

Jedna od pozitivnih tekovina rata bilo je osnivanje **Lige naroda** na poticaj američkog predsjednika Woodrowa Wilsona 1920. godine. Iako ta međunarodna organizacija za očuvanje mira nije spriječila novi ratni sukob Drugoga svjetskog rata, ipak je postavila temelj za razvoj međusobnog dijaloga u razrješavanju državnih sukoba.

U prizemlju palače otkrit ćeš još jedno iznenađenje!

Jeste li znali... da se i čavlima prikupljala pomoć za siročad i udovice Prvoga svjetskog rata? O čemu je riječ, saznaj iz članka koji donosi *Ilustrovani list* iz 1915. godine!

47. Kako se zvala ta humanitarna akcija? _____

Koliko se plaćao čavlič? _____

Gdje je lipa bila postavljena? _____

Tko je bio organizator akcije? _____

Akcija se odvijala i u ostalim hrvatskim gradovima, npr. u Puli se čavlič zabijao u svjetionik, u Jastrebarskom u drvenog jastreba. Ideja zabijanja čavlića u deblo pristigla je iz Beča. Ubrzo se ova humanitarna akcija proširila po gradovima i mjestima Austro-Ugarske i Njemačke gdje su se iz drva izrađivale razne figure nacionalne simbolike (njemački križ, austrijski vitez), a koje su tijekom rata bile postavljene na istaknutim mjestima u gradovima.

Na kraju pozivamo i tebe da zabiješ jedan čavlič u ovo deblo lipe na spomen svim stradalim i poginulim vojnicima u Prvome svjetskom ratu s porukom da ovakvi događaji ostanu dio prošlosti!

Rješenja: 1. Centralne sile i Antanta, 2. sile Osovine: Njemačka, Austro-Ugarska, Turska, Bugarska, Saveznici: Italija, Velika Britanija, Francuska, Rusija, Rumunjska, Grčka i Portugal, 3. atentat u Sarajevu na prijestolonasljednika Franju Ferdinanda i njegovu ženu Sofiju, 4. Narodne novine, 5. Srbija i Austro-Ugarska Monarhija, 6. Centralne sile, 7. branili su hrvatski teritorij od talijanskih pretenzija, 8. izdajnički, 9. Austro-Ugarske Monarhije, Franjo Josip I., austrijskom, mađarskom, Ivan Skerlec Lomnički, 10. popis sudionika veleizdajničkog pokreta Južnih Slavena i Osobe osumnjičene za špijunažu, 11. a, 12. Dadoh zlato za željezo, 13. Narod za svoje nemoćnike, ratnim invalidima, 14. domino, nakit, avani, spomen čaše, plesni red, lepeza, album za razglednice, spomen tanjur, 15. ratni dvopek, savijeni valjušci od krumpira, krumpir sa sirom, bečki kruh, izdatni kolač, ratni kruh, mekana savijača od jabuka, 16. krumpir: K-.24, skuplje za 14 forinti, riža: 7.88K, brašno: 66f, petrolej: K-.76, skuplje za 48f, sapun: K-.70, skuplje za, 48f, čokolada: 3.20K, 17. Varaždin, Sisak, Zagreb, Kraljevica, Osijek, Karlovac, 18.. medicinske sestre, 19. Viribus Unitis, Franjo Josip I. i Wilhelm II., 20. Karlo I. (IV.), 21. Ab, Aa, D, 22. 1b, 2a, 23. fes, 24. model broda „Zenta“, časničke sablje, album fotografija i razglednica Aleksandra Kolarića, 25. Za dom i kralja krv prolit valja, 26. kapi, 27. Ante Lipošćak i Ivan grof Salis-Seewis, 28. odlikovanja, 29. vojničke kutije za sir, kuke za vojničke čizme, kutija za rezani duhan, kutija za ručno motanje cigareta, stolno ogledalo s držačem za brijači pribor, zviždaljke, vojnički privjesak za identifikaciju, vojnička kutija za hranu, doza za cigarete, vojnička torba, 30. 1. sjeća drva za izradu nastambi, 2. održavanje higijene, 3. vojna kuhinja, 31. Balkansko, Istočno, Talijansko, Zapadno, 32. specijalne vojne karte, šestar, olovka – vojnička mjera, 33. Svetozar Borojević, 34. 1C, 2B, 3A, 4E, 5D, 35 dijelova granata, metaka; luster, misna garnitura, pritisivači za papir, okvir za sliku, vaza, podložak za bocu 36. kirurški instrumentarij, zavoj za prvu pomoć, 37. cenzura, 38. *Zdrav sam i dobro mi je*, devet, 39. poštivalo se dogovoreno primirje, 40. 1. Oton Iveković: Prijelaz 25. domobranske pješačke pukovnije preko Drine kod Batara, 2. Anđelko Kaurić: Domobran pomaže ranjenom drugu, 3. Robert Frangeš-Mihanović: Domobran na straži, 4. Bogumil Car: Život u rojnoj pruzi, 41. 10 milijuna, 42. oko 190 tisuća, 1. ratna godina (9. 1914.-7. 1915.), 43. medalja za zasluge i medalja za hrabrost, 44. Finska, Estonija, Latvija, Litva, Poljska, Čehoslovačka, Austrija, Mađarska, Kraljevstvo SHS, 45. s oduševljenjem, nakit, 46. Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca, 47. Ratna spomen lipa, 1 krunu, u Zagrebu - na trgu bana Jelačića, Odbor zagrebačkih gospodja za ratnu pripomoć.

Nakladnik
Hrvatski povijesni muzej

Za nakladnika
Ankica Pandžić

Autorica i urednica
Andreja Smetko

Stručna suradnica
Jelena Borošak-Marijanović

Lektura
Silvija Brkić

Fotografije
Aleksandar Korka

Suradnica
Mirana Jušić

Tisak
Denona

Naklada
500